

Βιβλιοστάσιον

ΣΤΑΥΡΟΥ ΖΟΥΜΠΟΥΛΑΚΗ (ἐπιμ.), *'Η συγχώρηση*, ἐκδ. Ἀρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 2014, σελ. 597.

Ο τόμος συγκεντρώνει παρουσιάσεις στὸ Συνέδριο γιὰ τὴ συγχώρηση ποὺ ὁργάνωσε ὁ Ἀρτος Ζωῆς στὶς 29-30 Νοεμβρίου 2013, καθὼς καὶ τὶς συζητήσεις ποὺ ἀκολούθησαν. Τὸ συνέδριο αὐτὸ ἥλθε νὰ προστεθεῖ σὲ μία σειρὰ ἀπὸ τρία σπουδαιότατα συνέδρια τοῦ Ἀρτου Ζωῆς σχετικὰ μὲ τὸ μεσοιανικό, τὸν Θεὸ τῆς Βίβλου σὲ σχέση μὲ τὸν Θεὸ τῶν φιλοσόφων καὶ τὴν ἐπιστροφὴ τῆς ἡθικῆς, ἐνῶ ἀκολουθήθηκε ἀπὸ ἔνα συνέδριο μὲ θέμα τὴ δικαιοισύνη τὸ 2014. Η πρώτη διερώτηση, λοιπόν, ἀφορᾶ στὸ ποὶα εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἰδιαίτερη σημασία τῆς συγχώρησης, ὅστε νὰ ἐπιλεγεῖ ὡς ἔνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα θέματα ποὺ ἀξίζουν τὸν στοχασμό μας.

Θὰ ἀπαντούσαμε, κατ' ὀρχήν, ὅτι ἡ συγχώρηση ἔχει μία μεσιτειακὴ σχέση ἀνάμεσα στὴν ἡθική/ δικαιοισύνη καὶ τὴν ἀγάπη. Η συγχώρηση περιλαμβάνει μία προσπάθεια νὰ μελετηθεῖ ἡθικῶς αὐτὸ ποὺ συνέβη μέσα στὴν Ιστορία ὡς ἡθικὴ παράβαση ἢ ἀδικία ἀλλὰ καὶ νὰ ὑπερβαθεῖ στὴν κατεύθυνση τῆς ἀγάπης. Ο στοχασμὸς ἐπὶ τῆς συγχώρησης, πιστεύουμε, ἐντάσσεται σὲ ἔνα ἐγχείρημα νὰ μὴν εἶναι ἡ θεολογία μας «ἀγαπομονιστική», ἀν μᾶς ἐπιτρέπεται ὁ νεολογισμός. Οἱ θεολόγοι, καὶ δὴ οἱ ὁρθοδοξοί, συχνὰ ἐμμένουμε στὴν ἀπολυτότητα τῆς ἀγάπης, μὲ τρόπο ποὺ μπορεῖ ἐνίστε νὰ ὀλισθήσει σὲ ἔναν μακάριο ἀγγελισμὸ

ἔπικος Ιστορίας, ἦ, σὲ μία χειρότερη περίπτωση, καὶ σὲ μία φαντασιώδη ναρκισσιστικὴ αἰσθηση ἀδιάρρητης ἐνότητας. Ἀπεναντίας, ἡ συγχώρηση προϋποθέτει τὴν ὑπαρξη τοῦ Ιστορικοῦ κακοῦ (σ. 11) καὶ ἔνα σπάσιμο τὸ ὅποιο καλεῖται νὰ γεφυρώθει. Η συγχώρηση σημαίνει μιὰ πνευματικὴ ὠρίμαση ἀπὸ τὴν ὅποια χρειάζεται νὰ διέλθει κάθε σχέση, ὅταν δὲν εἴμαστε πιὰ ἀνυποψίαστα νήπια ὅστε νὰ φαντασιωνόμαστε μία ψευδαισθητικὴ παντοδύναμη ἐνότητα, ἀλλὰ οὕτε καὶ ἐμμένουμε στὸ γινάτι τῶν ἐνδοϊστορικῶν διαιρέσεων. Ἀς θυμίσουμε ἐδῶ τὴ θεολογία τοῦ ἄγ. Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητῆ, ὅπου ἡ γνώμη εἶναι τὸ πτωτικὸ ωῆγμα τῆς ἀνθρώπινης φύσης καὶ ἡ συγνώμη ἡ προσπάθεια ἀσκητικῆς ὅμο-γνωμίας, δηλαδὴ γεφύρωσης τῶν ωγμάτων, τὰ ὅποια ὅμως παραμένουν ὑπαρκτὰ καὶ ἐνεργὴ μέσα στὴν Ιστορία μέχρι τὴν ἐσχατολογικὴ συγχώρηση, δηλαδὴ τὴ συνύπαρξη τῶν πάντων στὸν Χριστὸ ὡς Χώρα τῶν Ζώντων, ὅπου οἱ γνῶμες ἐκ-χωροῦνται στὸν Θεὸ ὅστε νὰ συμβεῖ πλήρης ἔνωση ὅλων μέσα στὴν ἀγάπη. Η ἐπιμονή, λοιπόν, νὰ σκεφτοῦμε τὴ συγγνώμη καὶ τὴ συγχώρηση σημαίνει μία ἀνάγκη νὰ σπουδάσουμε τὴν Ιστορία καὶ τὰ ωγματά της, ὅστε νὰ ὀδηγηθοῦμε μέσα ἀπὸ αὐτὰ στὶς γεφυρώσεις τῆς συμφιλίωσης καὶ τῆς διαλλαγῆς καὶ ἐντέλει στὴν ἐνότητα τῆς ἀγαπητικῆς κοινωνίας. Η ἐπιλογὴ τοῦ θέματος, ἐπομένως, καὶ ἔξειδικεύει τὸ θέμα τῆς ἡθικῆς τοῦ προηγούμενου συνεδρίου (2012) σὲ ἔνα συγκεκριμένο ζήτημα (σ. 11), ἀλλὰ

καὶ λειτουργεῖ ὡς ἔνα ἐνδιάμεσο μεταξὺ Ιστορίας καὶ καθαυτὸ Θεολογίας.

Συναφῶς, δό τόμος περὶ συγχώρησης ἀκολουθεῖ μιὰ παρόμοια μεθοδολογία μὲ τὸν τόμο περὶ Ἡθικῆς. Ἀναπτύσσεται ἔνα διεπιστημονικὸ φάσμα χώρων ὅπου ἔχει νόημα ἡ συγχώρηση, ὅπως λ.χ. ἡ ἀρχαία γραμματεία, οἱ σπουδές τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, οἱ βιβλικές σπουδές, ἡ ἐκκλησιολογία, τὸ κανονικὸ δίκαιο, ἡ σύγχρονη λογοτεχνία, ἡ φιλοσοφία, ἡ ἐμπειρία τοῦ Ὄλοκαυτώματος, τὸ δίκαιο καὶ ἡ πολιτική. Προσωπικὰ θὰ ἐπιθυμούσαμε νὰ συμπεριλαμβάνονταν ἐπιπλέον σὲ αὐτὰ τὰ πεδία τοῦ φάσματος καὶ εἰδικές ὁμιλίες γιὰ τοὺς Πατέρες καθὼς καὶ γιὰ τὴν ψυχανάλυση, ὥστόσο ἐπιμέρους πατρολογικὰ καὶ ψυχαναλυτικὰ θέματα θίγονται σὲ ὁρισμένες ὁμιλίες. Χρησιμοποιοῦμε τὸν ὄρο «φάσμα», γιατὶ νομίζουμε ὅτι περιγράφει τὴν μεθοδολογία τοῦ συνεδρίου: Ὁ σκοπὸς δὲν εἶναι οὕτε νὰ δοθοῦν ὁριστικὲς καὶ ἀπαράλλακτες ἀπαντήσεις στὰ ἐρωτήματα περὶ συγχώρησης, ἀλλὰ οὔτε καὶ νὰ ἔχουμε μία ἄνευρη ἀκαδημαϊκὴ ἀδολεσχία. Σκοπὸς εἶναι μᾶλλον νὰ καταγραφεῖ ἔνα φάσμα διαφορετικῶν ἀλλὰ συγγενῶν ἀπαντήσεων ποὺ δόθηκαν κυρίως ἀπὸ τὴν Ἰουδαιοχριστιανικὴ βιβλικὴ καὶ μεταβιβλικὴ παράδοση σὲ ἀντίστηξη μὲ τὸ ὑπόβαθρο τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ οἱ ὅποιες ὁδήγησαν καὶ στὶς διερωτήσεις τῆς νεωτερικῆς τέχνης, πολιτικῆς καὶ φιλοσοφίας. Στὸν τόμο κατατίθεται πολιτικὸς στοχασμὸς ποὺ διέρχεται ἔνα φάσμα διαφορετικῶν ἀλλὰ καὶ συγγενῶν τοποθετήσεων ἀπὸ τὸν οὐτοπικὸ Ἰουδαϊσμόντα σοσιαλισμὸ ἔως καὶ μία σοσιαλδημοκρατικὴ προσέγγιση «βαθμιαίων» λύσεων τῶν προβλημάτων ἐντὸς τῆς νεωτερικῆς δημοκρατίας, ἐνῶ καὶ ὁ θεολογικὸς στοχασμὸς ποὺ προσφέρεται παρουσιάζει διαφορές

ἀλλὰ καὶ τὴ συγγένεια ἐνὸς προβληματισμοῦ νὰ καταδειχθεῖ ἡ ἐπικαιρότητα τοῦ Ἰουδαιοχριστιανισμοῦ γιὰ Ἱστορικὰ καὶ πολιτικὰ προβλήματα τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου καὶ δὴ τοῦ σύγχρονου Ἕλληνα χωρίς ἐπανάπταυση ἀπὸ τὴν ἀσφάλεια τῆς παραδόσης. Ἐπίσης, ὅπως ἀκριβῶς καὶ στὸν τόμο περὶ Ἡθικῆς, ἀναπτύσσεται ἡ συγχώρηση σὲ μία οἰονεὶ δομιστικὴ (ἢ μεταδομιστική) σύγκριση καὶ διαφοροποίησή της ἀπὸ ἄλλες σημασίες/ πραγματικότητες. Λ.χ. τί σημαίνει τὸ σημαῦνον συγχώρηση σὲ σχέση μὲ παραπλήσια σημαίνοντα, ὅπως ἡ συγγνώμη, ἡ καταλλαγή, ἡ συμφιλίωση, ἡ χάρη, ἡ ἀφεση, ἡ διαλλαγή, ὁ κατευνασμός, ὁ ἔξιλασμός; Ποιὰ εἶναι ἀκριβῶς ἡ σχέση τῆς συγχώρησης μὲ τὴ δικαιοσύνη, τὴν ἡθική, τὴν ἀγάπη, τὴ γνώση, τὴ θεραπεία, τὸ ἔλεος, τὴ συμπόνια, τὴ δημοκρατία; Πῶς συνδέεται μὲ τὴ μνήμη ἢ τὴ λήθη καὶ τὴν ἀμνησ(τ)ία; Πῶς ἀντιτίθεται στὴν ἀνταπόδοση, τὴν ἐκδίκηση, τὴ νέμεση καὶ τὴ μνησικακία; Ποιὰ ἡ σχέση μὲ τὴ μετάνοια καὶ τὴν ἔξαγόρευση; Καὶ ὡς πρὸς τὸ φάσμα τῶν χώρων σπουδῆς της, μὲ ποιὸ τρόπο τίθεται ἡ συγχώρηση στὶς κοινότητες δικαίου, μὲ ποιὸν στὶς πολιτικὲς κοινότητες, μὲ ποιὸν στὶς ἐκκλησιαστικές; Καὶ μὲ ποιὸν τρόπο στὶς κοινότητες ποὺ ἀναγιγνώσκουν τὴ λογοτεχνία ἢ ποὺ μελετοῦν τὴν Ἱστορία; (Ἐδῶ θὰ ἐπιθυμούσαμε νὰ ὑπῆρχε καὶ ὁ προβληματισμὸς γιὰ τὸ πῶς συγχωρεῖ/ συγχωρεῖται μία ψυχοθεραπευόμενη κοινότητα). Στὰ ἐρωτήματα αὐτὰ ποὺ χαρτογραφοῦν ἔνα φάσμα χώρων, ὅπου τίθεται τὸ πρόβλημα, ἔρχονται νὰ προστεθοῦν σημαντικὰ ὑπαρξιακὰ ἐρωτήματα (σ. 11-12), ὅπως: Ποιός συγχωρεῖ; Τὸ θῦμα τῆς ἀδικίας; Ὁ Θεός; Υπάρχει συγχώρηση ἀν συγχωρήσει ὁ Θεός ἀλλὰ ὅχι τὸ θῦμα; Τί γίνεται μὲ τὴ συγχώρηση τοῦ φό-